

А.Ысқақ^{1}, Ғ.Жұматай²*

<https://orcid.org/0000-0003-3998-584X>

*¹т.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
E-mail: sakmaral7@gmail.com*

*²т.ғ.к., ассистент профессор, Нархоз Университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
E-mail: gabit.zhumatay@narhoz.kz*

ҚАЗАҚСТАН АРХИВИСТЕРІНІҢ КЕЛБЕТІ: ӨТКЕН МЕН КЕЛЕШЕККЕ КӨЗҚАРАС

Аңдатпа

Мақалада ғылыми еңбектер мен Қазақстан архивистері арасында жүргізілген сауалнама және интервью негізінде цифрлық трансформациялану жағдайында архивистердің келбеті қандай болуы тиіс екені қарастырылады. Ақпарат ғасырында ақпараттық технологиялардың адам өміріне ықпалы артқан сайын жаңа форматтағы ретроспективті ақпаратты тұтынуға да сұраныс артты. Архивтерде инновациялар жазба мұраларды цифрландыру жолымен деректер базаларын құруға мүмкіндік беріп, архивтердің жаңа буыны – цифрлық архивтер пайда болды, жаңа проблемалық ізденістер қолға алынды. Осыған қарамастан елімізде цифрлық трансформациялану жағдайында архивтер мен архивистердің ахуалы жөнінде зерттеулер жеткіліксіз. Ақпараттық технологиялардың архивистердің жұмысына қалай ықпал етіп отырғаны әлі соңына дейін толық анық емес. Осыған орай аталмыш зерттеу осы бір орын алған алашақтықтың орнын толтыруға және отандық архивтанудың дамуына қомақты үлес қосуға арналған. Зерттеу нәтижелері компьютерлік технологиялардың архивистердің жұмысына оң ықпалын растайды, әйтсе де, бұл мәселеге сыни көзбен қараған жөн. Бүгінде компьютерлік технологиялардың еңбек тиімділігі мен уақыт үнемділігіне қол жеткізуден басқа қандай өзгерістер әкелгенін анықтау үшін лонгитюдті зерттеулер жүргізілгені жөн. Мұндай өзгерістер архивистерге өз кәсіби міндеттерін орындауға үлкен мүмкіндіктер тудыруы қажет.

Түйін сөздер: архивист, цифрлық трансформация, компьютерлік технологиялар.

Ысқақ А.^{1}, Жұматай Ғ.²*

*¹д.и.н., асоц.профессор, Университет Нархоз, Қазақстан, Алматы
E-mail: sakmaral7@gmail.com*

*²к.и.н., ассистент профессор, Университет Нархоз, Қазақстан, Алматы
E-mail: gabit.zhumatay@narhoz.kz*

ОБЛИК АРХИВИСТОВ КАЗАХСТАНА: ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ

Аннотация

В статье на основе научной литературы, опросов и интервью, проведенных среди архивистов Казахстана, рассмотрено каким должен быть архивист в условиях цифровой трансформации. По мере усиления влияния информационных технологий на жизнь человека в век информации возрос и спрос на потребление ретроспективной информации в новом формате. Инновации в архивах позволили создать базы данных за счет оцифровки письменного наследия, появилось новое поколение архивов - цифровые архивы, были предприняты поиски новых проблем. Несмотря на это, исследования по состоянию архивов и архивистов в условиях цифровой трансформации в стране недостаточно. Пока до конца неясно как компьютерные технологии влияют на работу архивистов. Ввиду этого данное исследование призвано восполнить этот пробел и внести существенный вклад в развитие отечественного архивоведения. Результаты исследования подтверждают положительное влияние компьютерных технологий на работу архивистов, однако, к этому вопросу следует относиться критически. Для определения какие изменения внесли компьютерные технологии помимо достижения

производительности труда и экономии времени необходимо проводить лонгитюдные исследования. Такие изменения должны создать широкие возможности для выполнения архивистами своих профессиональных обязанностей.

Ключевые слова: архивист, цифровая трансформация, компьютерные технологии.

A.Yskak^{1}, G.Zhumatay²*

¹Doctor of Historical Sciences, associate professor, Narxoz University, Kazakhstan, Almaty

E-mail: sakmaral7@gmail.com

²Candidate of Historical Sciences, assistant professor, Narxoz University, Kazakhstan, Almaty

E-mail: gabit.zhumatay@narxoz.kz

THE APPEARANCE OF ARCHIVISTS IN KAZAKHSTAN: A LOOK INTO THE PAST AND PRESENT

Abstract

Drawing on scientific literature, survey and interview data collected from archivists of Kazakhstan, the paper considers what archivists should look like in the age of digital transformation. As the influence of information technology on human life in the information age increases, the demand for consuming retrospective information in a new format has also increased. Innovations in archives have made it possible to create databases through the digitization of written heritage, a new generation of archives has emerged - digital archives, and searches for new problems have been undertaken. Despite this, research on the state of archives and archivists in the context of digital transformation in the country is insufficient. It is still unclear how computer technology affects the work of archivists. In this regard, this study is designed to bridge this gap and make a significant contribution to the development of domestic archiving. The results of the study confirm the positive impact of computer technology on the work of archivists, yet this issue should be considered critically. Today, long-term (longitudinal) research should be conducted to determine what changes computer technology has brought, in addition to achieving labor efficiency and time savings. Such changes should create great opportunities for archivists to perform their professional duties.

Keywords: archivist, digital transformation, computer technology.

Кіріспе. Қоғамның цифрлық трансформациялануы бүгінде қалыпты заңдылыққа айналды. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы архивтерге де, архивистерге де ықпал етпей қоймады және архив ісінің теориясы мен тәжірибесіне күрделі міндеттерді шешуді қойып отыр. Кез келген маман өз әлеуетті мүмкіндіктерін жүзеге асыру және кәсіби жетістіктерге қол жеткізу үшін ақпараттық мәдениетті меңгеруі тиіс болса, бүгінде цифрлық дағдыларды меңгеру алдыңғы қатарға шықты. Әлемдегі цифрлық трансформацияның ықпалымен құрылған «электронды үкімет» пен архивтердің жаңа буыны «цифрлық архивтер» электрондық құжаттардың жылдам таралуына, ол өз кезегінде архивтердің дәстүрлі жұмысын кешенді түрде автоматтандыруға алып келді. Қоғамның өзге салалары тәрізді архивтерге компьютердің ықпалы да жылдан жылға артып келеді.

Өзектілігі. Бүгінде ақпараттық және басқару ресурсына айналған құжаттар санының қарқынды өсу процесі орын алып, әлі ұзақ жылдар бойы жалғасады. Ал бұл ретроспективті ақпараттық құжаттар санының артуына да ықпал етпей қоймайды. Ақпараттық қоғамда цифрлық технологиялардың мәдениет объектілеріне, оның ішінде архивтердің жаңа буынын қалыптастыруға, цифрлық форматтағы құжаттарды қорғау және сақтау саласына көбірек енгізілуіне ықпалы орасан болғанына куәміз. Тағы бір баса назар аударатын жайт, кеше ғана COVID-19 пандемиясы тудырған үлкен сын-қатер ақпараттық технологиялардың үдемелі дамуын жеделдетуге ықпал етті. Алдағы уақытта өзге де ғаламдық ауқымдағы жағымсыз факторлардың пайда болуы да мүмкін. Осыған орай архивтердің жаңа буыны – цифрлық архивтердің пайда болуы да заңдылық. Әлемдік қауымдастықтың мүшесі ретінде Қазақстанның қалыптасқан киберкеңістік әлемінен тысқары қалып қала алмайтыны айқын жағдайда архивистер де ортақ ақпараттық кеңістікке еркін әрекеттесуге бет алуы тиіс. Ақпараттық технологиялардың архивистердің жұмысына ықпалы қандай және келешекте ол қалай болуы мүмкін? Технологиялардың ықпалын оң бағалайтын Қазақстан архивистері машинаға тәуелді болып қалмай ма? Әлде цифрлық дағдыларды меңгеріп дәстүрлі методология мен технологиялық методологияны интеграциялауға дайын ба? Цифрлық трансформация архивистердің жұмысына техникалық өзгерістер әкеліп, бірнеше ғасырлар бойы архив құжаттарымен жасалатын дәстүрлі жұмыс әдістері жаңа өзгерістерге ұшырап, бұл архивистердің санасына едәуір ықпалын тигізді. Осындай жағдайда Қазақстан

архивистері келбетінің өткенін саралап, қарастыру өзектілігі айқын байқалады. Бұл ретте архивистердің цифрлық трансформациялану жағдайында жаңа өзгерістерге қалай бейімделу мәселесі де өзекті болып, жеке қарастыруды қажет етеді.

Мақсат – цифрлық трансформациялану жағдайында Қазақстан архивистерінің келбетін және ақпараттық технологиялардың ықпалымен олардың санасында орын алған өзгерістерді қарастыру.

Зерттеу архив ісі туралы ғылыми еңбектерге, архив құжаттарына, мемлекеттік архив қызметкерлері арасында жүргізілген сауалнама және интервью нәтижелеріне негізделеді.

Материалдар мен зерттеу әдістері. Шет мемлекеттерде ХХ ғ. соңында компьютерлік технологиялардың қолданыстық аясы кеңеюімен архивистердің жұмысына ықпалы арта түскен шақта біраз зерттеушілер бұл мәселеге түрлі контексте талдау жасап, баға бере бастады. Вернон өз зерттеуінде архив құжаттарының табиғаты мен мазмұнына заманауи технологиялардың артып келе жатқан ықпалына және осы терең өзгерістердегі архивистердің рөліне назар аудара отырып, компьютерлердің пайда болуымен туындаған негізгі проблемалар мен қиындықтарды анықтайды. Атап айтқанда, ақпараттық технологиялардың кеңінен таралуына қарамастан, көптеген мамандар жаңа технологиялық өнімдермен таныс емес. Тіпті олар компьютерлік технологиялардың ықпалы нәтижесінде жұмыс орнының өзгеруіне куә болса да, мұндай өзгерістер айнала өтіп, өздері үшін орын алуы екіталай деп есептейді [1]. Бір жағынан, компьютерлердің және цифрлық технологиялардың қарқынды ықпалы тұтастай алғанда архив құжаттарына және архив ісіне үлкен қауіп төндірсе, екінші жағынан, құжаттарды инновациялық әдістермен басқаруға мүмкіндіктер туғызуы мүмкін. Бұл өз кезегінде дәстүрлі әдістерді инновациялық әдістермен интеграциялауға мүмкіндік береді [2]. Кокс көптеген мекемелерде қалыптасқан және үстемдік еткен архивтер мен құжаттарды басқару туралы дәстүрлі және ортақ қабылданған түсініктер ақпарат ғасыры тудырған қазіргі идеялардан ерекшеленетінін айтады. Бұл жағдайда архивистер осы бұрын-соңды болмаған өзгерістерді қабылдап, бейімделуі керек және өз саласындағы және жалпы қоғамдағы соңғы тенденциялар мен оқиғаларды жақсы түсінуі керек [2]. Магьер және Посохов [3] архивистерге компьютерлік технологиялардың ықпалын поляк мемлекеттік архивтерінің жұмысында көрініс алуын, прогрестің, корпоративтік мәдениеттің негізі ретінде демократияның орын алуын көрсетеді. 1990-жж. Польша архивтерінде пайда болған компьютерлер бүгінгі күні куә болып отырған революцияға жол ашты. Ол кезде архивистер компьютердің құрылымымен, бағдарламалық қамтуымен, бағдарлама тілімен танысуға ұмтылды. Осы бағытта жұмсаған бірнеше жылда архивистер супермашинаның үздіксіз ұсынатын жаңалықтарынан бас тарта алмайтынын түсінді. Кеше ғана қол жетпестей көрінген технологиялар бүгінде қолжетімділігіне қарамастан, жаңашыл технологиялардың жанында біртіндеп ескіруде [3]. Титиа ван және Брам ван [4] қазіргі таңда ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуының оң бағасымен бірге оның архивтер үшін үлкен проблема тудырып отырғанын талдауға алады. Архивтерде қағаз құжаттарды ұзақ мерзімде сақтауға бейімделген архивтердің жұмысымен қатар адамзаттың ұзақ мерзімді цифрлық жадын дамытудың уақыты келгенін және оны архивистердің, цифрлық мұраларды зерттеушілердің сақтап қала ала ма деген өткір мәселесін көтеруі уақыт талабы. Ғылыми ізденістер жүргізуде архивистер мен тарихшылардың ынтымақтастығы ғасырлар бойы жалғасып келеді. Бір жағынан, екеуінің белсенділігі олардың жұмыстарымен байланысты болса, екінші жағынан, олардың белсенділігінің өз жұмыстарына ықпал етуі де орынды. Жұмыс нәтижелері қоғамдағы өзгерістердің орын алуына бағытталған архивистер мен тарихшылардың белсенділігі олардың кәсіби белсенділігі мен мүдделерінің айқын көрінісі [5].

Шетелдік ғалымдар бұл мәселені түрлі контексте жан-жақты зерттегенімен, отандық зерттеушілер тарапынан архивистердің цифрлық трансформациялану жағдайында қандай болуы қажеттігін терең талдауға талпыныс жасалмады. Негізінен архив саласының жалпы аспектілеріне көңіл бөлу басымырақ болғандықтан отандық зерттеушілердің жүргізген зерттеулеріне қысқаша шолу жасау осы зерттеуде орынды болар. Отандық зерттеушілердің назарында болған архив ісінің даму тарихы мен оның негізгі кезеңдері, архив ісінің нормативтік-құқықтық негіздері, архив мамандарын даярлаудың жекелеген мәселелері. Алғашқы зерттеуде кеңестік Қазақстандағы орталықтандырылған архивтердің қалыптасуы мен дамуына, архив органдарын мамандармен қамтамасыз етуге шолу және талдау жасалған. Авторлар архив мамандарын даярлау саясатына сыни көзбен қарағанымен, архив мамандарын даярлаудың кешенді мәселелерін қозғамайды [6]. Кеңестік кезеңде Қазақстанның архив жүйесі мен архивистерді даярлау ісі Мәскеудегі орталық уәкілетті органның және коммунистік партияның бақылауында болды [7]. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін мемлекеттік архивтерде білікті мамандардың тапшылығы сезіле бастайды. Көп жағдайда архив мамандарының тапшылығын әлеуметтік мәселелермен түсіндірумен шектеліп, оны шешудің ұйымдастыру, басқару шешімдері және жолдары қарастырылмаған. Архив мамандарын даярлау саясатын іске асыру тетіктері ұсынылмаған. Кеңес дәуірінде архивистерді даярлаудың статистикалық мәліметтерін келтіріп, сандық талдау және қорытындылаумен шектеліп,

терең зерттеу жүргізілмеген [8]. Ақпараттық технологиялардың архив кадрларына ықпалының оның жаңа келбеті, архив менеджері үлгісінде болуы керек мәселесі алғаш қозғалған. Алайда архивистердің жұмысын бағалау, компьютерлік технологияның ықпалы оның келбетін өзгертті ме деген сапалық талдау берілмеген [9]. Болон процесіне сәйкес әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде «Архивтану, құжаттану және құжаттамамен қамтамасыз ету» мамандығы бойынша мамандарды даярлау тәжірибесін сипаттай келе, университетте заманауи кадрларды даярлау траекториясын қарастырады. Әсіресе, университет пен өндіріс саласының ынтымақтастыққа, атап айтқанда студенттік кәсіпкерлікке айрықша мән берілетінін көрсетеді [10]. Сарсенова Г.С. ҚР Орталық мемлекеттік ғылыми-техникалық архивінің дамуы барысын қарастыра келе, келешектегі даму бағыттарын кәсіби архивистердің жұмысымен байланыстырады. Қазақстан тәуелсіздігін жариялауымен мемлекеттік құрылыстың, саяси мәртебесінің және экономикасының эволюциясы архив саласында кадрлық өзгерістерге алып әкелді. Дамудың еліміз үшін 1990 жылдардағы қиын тұсында орта буындағы архивистердің бірі бизнеске, екіншілері, миграциялады, оның ішінде 1998 ж. жаңа астанаға қоныс аударғандары да болды. Бос орындарға кездейсоқ келген мамандар ұзақ тұрақтап қалмады. Нәтижесінде алтын көпір саналатын архивтер ұрпақтар арасындағы үйлесімділіктен айырылды [11]. Тұтастай алғанда, жасалған шолу зерттелетін концептуалдық мәселе мен қарастырылған әдебиеттер арасында алшақтық барын көрсетті.

Бұл зерттеу үшін деректер Қазақстанның орталық және облыстық мемлекеттік архивтерінде жұмыс істейтін мамандардан алынды. Олардың пікірлері мен көзқарастары зерттеу міндетін дұрыс шешуге, түсінуге мүмкіндік берді. Сауалнамаға Қазақстанның 600 архивісі өз қалауымен тартылды. Олардың 180 орыс тілінде, өзгелері қазақ тілінде жауап берді. Респонденттер Қарағанды, Түркістан, Маңғыстау, Павлодар, Жамбыл, Ақмола, Қызыл Орда, Шығыс Қазақстан облыстары, Алматы, Нұр-Сұлтан қалаларының мемлекеттік архивтері, ҚР Президенті архиві, ҚР Орталық мемлекеттік архиві, ҚР Орталық мемлекеттік ғылыми-техникалық құжаттама архиві, Орталық мемлекеттік кинофотокүжаттар және дыбыс жазбалар архиві қызметкерлерін қамтыды. Қатысушылардың 28% бес жылға дейінгі еңбек стажы бар жас архивистер құрайды. Сауалнама 2021 жылы 13-21 желтоқсан аралығында онлайн Google Forms көмегімен жүргізілді. Сауалнама сұрақтары қазақ және орыс тілінде дайындалып, жиырма үш сұрақты, оның ішінде алтауы респонденттер туралы анықтамалық ақпаратты, қалғандары архивистердің кәсіби қызметіне қатысты ақпаратты қамтыды [12].

Сауалнама қорытындысы бойынша төрт нәтижеге қол жеткізілді. Олар:

Бірінші нәтиже, Қазақстан архивтерінде арнайы архивтік білімі бар мамандар азшылықты құрайды.

Екінші нәтиже, ғылыми дәрежесі бар архивистердің сандық көрсеткіші төмен.

Үшінші нәтиже, Қазақстан архивтерінде жас мамандар тапшы.

Төртінші нәтиже, цифрлық трансформациялану жағдайында архивистер жаңа өзгерістерге бейімделуге дайын.

Анықталған төрт нәтижені әрі қарай терең талдау мақсатында интервью жүргізілді. Зерттеу міндетін шешу үшін даулы мәселелерді нақтылау және толықтыру үшін бақылау интервью қажет болды. Ол үшін сауалнама респонденттерінен қосымша интервьюге келісуі жөнінде сұралған болатын. Нәтижесінде 14 архивист онлайн форматта интервьюге келісім беріп, олардың тоғызшымен қазақ және төртеуімен орыс тілінде интервью жүргізілді. Интервью сөзбе-сөз транскрипцияланды, содан кейін транскриптер мен рефлексиялық әңгімелесу мазмұны талданды. Біріншіден, ашық кодтау жүргізілді, ол үшін транскриптер бірнеше рет оқылды, қайта оқылды және қағазға түсірілді [12]. Бұл зерттеу осы мазмұндағы алғашқы жоба болғандықтан зерттеу моделін құру үшін өзге модельді үлгі етіп алу мүмкін болмады. Осы зерттеу кейбір мәселелерді жіті түсінуге, болашақ зерттеулерді әзірлеуге, нақтылауға немесе дамытуға себеп бола алады. Әрі бұл зерттеу міндеті бойынша ұйымдастырылған алғашқы социологиялық сауалнама. Социологиялық зерттеудің сауалнама жүргізу және интервью алу аралас әдістері көмегімен зерттеу міндеттерін шешуде ішкі мазмұндық, сапалық жағынан бағалауға қол жеткізілді. Мәліметтерді талдауда сапалы интерпретация парадигмасы қолданылды.

Талқылау. Классикалық түсінікте архив – әлеуметтік жадыны сақтаушы институт, архив мемлекеттің тұрақтылығын көрсететін мемлекеттіліктің атрибуты саналады. Қазіргі Қазақстанның мемлекеттік архивтері жүйесі кеңестік дәуірде қалыптасқаны белгілі. XX ғ. алғашқы ширегінде республиканы басқарудың жаңа кеңестік моделі енгізілді, соған орай саяси реформалармен бірге әкімшілік-территориялық, экономикалық, мәдени, әлеуметтік терең өзгерістер орын алды. Архивтерді ұйымдастыруда орталықтандыру принципі басшылыққа алынды. Алғашқы сәттен-ақ архивтердің академиялық қызметіне, оны ғылыми ұйымдастыруға ерекше мән беріліп, архивистердің жұмысы осы бағытқа жұмылдырылды. 1921 ж. құрылған Өлкелік архив екі жылдан кейін Қазақ Орталық атқару

комитеті Президиумы қарамағына беріледі [6, 44 б.]. Бұл кезеңде архив ісін республика көлемінде ұйымдастырудың өзіндік қиындықтары болды. Архив құжаттарын бір орталыққа жинақтау, сақтау уақыт пен күшті талап етті. Екінші жағынан, жергілікті жерлерде губерниялық архивтерді құру мәселесі де күн тәртібіне қойылған тұста кәсіби архивистердің тапшылығы айқын сезіліп тұрды. Архивтердің РКФСР Орталық архив басқармасы қарамағында болуының өзіндік артықшылықтары болды. Архив мамандарын даярлау үшін Петроград, Москва университеттерінде Архив бөлімдері, Орталық архив басқармасының курстары ұйымдастырылды. Архив ісінің практикасы және тарихи пәндердің оқытылуы архив қызметінің бағыттарына сәйкес келді. Атап айтқанда, КСРО мекемелерінің тарихы, революцияға дейінгі және онан кейінгі КСРО архив ісінің тарихы, Батыстағы архив ісі, архив ісінің теориясы мен практикасы, ағымдағы іс жүргізудің архив бөлігі, архив заңнамасы, ежелгі қолжазбаларды оқу, кітапханатану, музейтану пәндері оқытылған. Мұндай көзқарас біріншіден, архивтерге ғылыми кадрларды тартуға, екіншіден, ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысуға түрткі болды. Іс жүзінде архивистер ғылыми ізденістерге бет бұрды және архивтердің бағыты дұрыс айқындалды. Атап айтқанда, кешкі курстарда, өндірістен қол үзбей білім алатын өндірістік оқуларда, семинар-кеңестерде, үйірмелерде:

- құжаттарды ғылыми өңдеу,
- құжаттарды пайдалану,
- құжаттарды сақтау әдістемесінің жеке мәселелері терең оқытылды [6, 224-225 бб.].

1991 ж. бергі бүгінгі күнге дейін «үлкен бетбұрыс кезеңі» әлі жалғасып келеді. Архивтердің орталықтанған жүйесі мен Ұлттық архив қорының бірлігі сақталды. Мемлекеттік архивтердің мемлекеттік мекеме бола тұра біртіндеп академиялық қызмет аясы кеңейе бастады. Бұған сол кездегі партия архивтерінің мемлекеттік архивтермен біріктірілуі бір жағынан, ал екінші жағынан, қоғамда жаңа тәуелсіз сананың қалыптасуы ықпал етті. Қазақ тарихының ақтаңдақ беттерін ашып, тарихи оқиғаларды жаңа көзқараспен жүйелі түрде зерттеу міндеті қойылды. Архивтер жылдам өзгерген саяси ахуалда ұлттың тарихи санасын қалыптастыруға қызмет етті. Жаңа тарихи деректерге қол жетімділік пен жариялау архивистердің келбетін жаңа қырынан көрсетуге мүмкіндік берді. Компьютерлік технологиялардың архив ісіне ықпалы басталып, архивистердің әлі жаңа технологиялармен толық таныс бола қоймаған тұс еді. 1990-жж. Қазақстан архивтері «микрокомпьютерлік революцияның» ықпалына біртіндеп түскенімен, іс жүзінде компьютермен шамалы ғана қамтылды. 1997 ж. Орталық мемлекеттік архивте үш компьютер ғана болса, облыстық архивтердің жағдайы да осыған ұқсас болды. Архивистер компьютерде алдымен құжаттарды есепке алу жұмысын жүргізді. Елімізде салалық автоматтандырылған архивтік ақпарат жүйесін құру жоспарланды. Компьютерде жұмыс жасау архивистер үшін қадам-қадаммен жүргізілген процесс болды. Архивтік жұмыстың басым бөлігі дәстүрлі методикаға сүйенді. Десек те, келесі онжылдықта ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы электрондық құжаттардың пайда болуына және санының күрт өсуіне ықпал етті. 2003 ж. «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба» заңы қабылданды. Бірыңғай электрондық құжат айналымы жүйесінің іске асуымен электрондық құжаттарды сақтау мәселесі күн тәртібіне қойылды. Әуелде құжаттардың есебін жүргізу үшін ғана қолданылған компьютерді енді архивист онсыз жұмысын елестете алмайтын жағдайға жетті. Расында, бұл әлемде пайда болған жаңа құбылыс емес, әсіресе, архив жұмысында. Бұл арада электрондық құжат айналымы мен электронды архив екеуі екі бөлек дүние екенін ұмытпаған жөн. «Ақпараттық технологиялардың жан-жақты ықпалды күшіне ешбір мәдени немесе ұлттық дәстүрлер төтеп бере алмайды» және тіпті «ақпараттық технологиялардың таңқаларлық жетістіктері өткен күннің мұраларын паш еткізіп, бұл салада терең өзгерістерге алып келді» [10]. Технологиялардың адамзат өркениетіне әмбебап ықпалының үлкен проблемаларды тудырып отырғаны жасырын емес. Осы жағынан архивистер шынайы ахуалды, архивтік технологияларды қолдану дәстүрлі методиканы өзгертуді талап ететінін түсініп, «когнитивті диссонанс» күйіне түсе қоймағанын ерекше атап өткен жөн. Қазақстан архивистеріне компьютерлік технологияның ықпалы артып келеді. Кеше ғана компьютер мен архивист арасындағы алшақтық айтарлықтай болса, бүгінде ол алшақтық аса жылдамдықпен тез қысқарып барады. Бүгінгі таңда компьютерсіз архивтің жұмысын елестету қиын. Сол себепті архивистердің басым көпшілігі компьютерлік технологиялардың архив жұмысына ықпалы оң деп есептейді. Респонденттердің 96% архив жұмысына компьютердің оң ықпалын мойындаса, компьютердің архивистерге ықпалы уақыт өте келе артатынын 94% респондент мойындап отыр.

Бірінші нәтиже, Қазақстан архивтерінде арнайы архивтік білімі бар мамандар азшылық құрайды. Респонденттердің 82% – архивист, 15% – әкімшілік қызметкер, 3% – қызмет көрсету саласында жұмыс жасайды. Архивист келешек мемлекеттің, тарихтың негізін қалаушы маман. Архивистің кәсіби жұмысы мына міндеттерді шешу: архивке құжаттарды жинақтау (толықтыру), жүйелеу, құндылығын айқындау,

есепке алу, каталогын жүргізу, сипаттау, сақтау және пайдалануын ұйымдастыру. Әр міндеттің өзіндік ерекшеліктері мен күрделілігі тікелей архив құжаттарын интерпретациялау, контентін талдау және қорытындылаумен байланысты. Архивист өз кәсіби қызметінде гуманитарлық және техникалық білімді ұштастыра білетін көп қырлы маман. Ақпарат және технология ғасырында ол күрделене түсті. Архивист үшін классикалық білімімен қатар өз жұмысын жаңа технологияларға бейімдеуі қаншалықты жылдам жүреді?

Архивтердің өзіне цифрлық трансформациялану нәтижелерін қорытындылау үшін де уақыт қажет. Олай болса компьютерлік технологиялар архив жұмысын автоматтандыруда дәстүрлі әдістер мен жаңа технологиялық әдістерді ықпалдастыра ала ма? Қазірдің өзінде байқалып отырған әдістемелік революция нәтижесі неге әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайда архивистердің біліктілігі қандай болуы керек. Архивистерге заманауи технологияларды меңгерген, ауқымды мәліметтермен жұмыс істей білетін, аналитикалық ойлау, өз жұмысына баға бере алатын біліктілік талаптары қойылады. Табандылық, жауапкершілік де маңызды. Құжаттармен жұмыс жоғары эрудицияны, жан-жақты көзқарасты, ақпаратты қабылдау, өңдеу, қорытындылау, талдау дағдыларын да қажет етеді. Мұндай мамандардың қалыптасуына бірнеше жылдар қажет. Олар архив жұмысын тиімді орындайды, ал ол адами, қаржылық, материалдық, еңбек ресурстарын және уақытты үнемдейді. Демек жоғары білімді кәсіби маман қалыптасуы үшін бірнеше жыл қажет. Архивист үшін бұл өте маңызды. Іс жүзінде осындай талаптарға жауап беретін архив кадрлары даярлана ма? Өкініштісі, бәрімізге белгілі, кеңестік кезеңде архивист мамандарды даярлауды жалғыз жоғары оқу орны – Мәскеу тарих-архив институты (бүгінде РМГУ құрамында) жүзеге асырды. Ұлты және республикалар бойынша студенттердің арақатынасын сақтау үшін белді жоғары оқу орындарында білім алатындар санын мемлекет реттеп отырғанды [13, 114 б.]. Бұл жағдай елімізде қазақ архивистерінің сандық және сапалық жағынан жоғары көрсеткіштерге жеткізген емес. Мәскеу институты түлектерінің басым бөлігі орталық не облыстық мемлекеттік архивтерге жолданып отырды.

Іс жүзінде 1990-1991 жж. ұлттық архив мамандарын даярлаудан кейін үзіліспен тек 2010 жылдан бері архив мамандарын даярлау әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетте тұрақты жүргізіліп келеді. «Цифрлық архивтану және құжаттану» білім беру бағдарламасының жүзеге асырылуы келешек архивистердің жаңа келбетін қалыптастыратын бетбұрыс қадам. Архивист классикалық үлгідегі тарихи білімі бар білікті маман ба әлде архивтік технологияларды меңгерген архивист маман болып қалуы тиіс пе? Респонденттердің 71% жоғары білімді архивистер, олардың 12% арнайы архивтік білімі бар. Республика бойынша бұл көрсеткіш 1991-1998 жж. өзінде 25% кем болған [14].

Респондент архивистердің өзге мамандық бойынша жіктелуі төмендегідей:

Жоғары гуманитарлық - 53%,

Жоғары техникалық - 10%,

Орта кәсіби білімділер - 16%.

Екінші нәтиже, ғылыми дәрежесі бар архивистердің сандық көрсеткіші төмен. Архивистер екі әлемді – өткен мен бүгінді біріктіретін алтын көпір тәрізді ұрпақтар арасындағы байланыстың үзілмеуіне бірден бір себепші маман. Бұл оларға жүктелген тарихи миссия. Нағыз зерттеушінің архивистен артықшылығы зерттеу нәтижесін жарыққа шығарып, көпшілікке жеткізуінде.

Респонденттердің 6% ғылыми дәрежесі бар архивист, ал 94% ғылыми дәрежесіз. Олардың ішінде:

ғылым кандидаты – 0,5%,

PhD докторы – 0,2%,

магистр – 5,3%.

Бір қызығы, ғылыми дәрежесі бар қазақ архивистерінің көрсеткіші кеңестік дәуірде де, тәуелсіздіктің алғашқы ширегінде де 1% аспады. Кәсіби жұмысы *жинақтау, сақтау, пайдалану* үш қағидасына негізделген архивист тарихи зерттеуді қалай ұйымдастыра алады? Архивистің тарихты жасауы мүмкін бе? Мүмкін болса, архивистің кәсіби жұмысы екінші орында қалып қоймай ма? Архив практикасында құжат жинақтары, деректер базасы, түрлі тақырыптық сұраныстар тәрізді құжаттарды пайдалануға әзірлейді. Қазақстан архивистері үшін зерттеулерге база ретінде құжаттар жинақтарын әзірлеу жақсы таныс жұмыс. Ол жоспарлы түрде орындалады. Респонденттердің 89% зерттеу жұмысы архивистің мамандық ретінде тарихи рөлін айқындаушы деп санайды. Тарихи зерттеулер архив деректеріне сүйенеді. Мұны архивистер жақсы түсінсе де бүгінгі күнге дейін ғылыммен айналысып кете алмады. Архивистер үшін тарихи деректерге қолжетімділік артықшылық болғанымен зерттеу үшін методологияны және жаңа зерттеу бағыттарын білу маңызды. Ал, бұл үздіксіз ғылыми ізденіспен айналысуды талап етеді. Ұзақ жылдар бойы мемлекеттік архивтердің мемлекеттік әкімшілік мекемеге айналуының салдары ғылыми-зерттеу жұмыстарының төмендеуіне әкелді. Бір-бірімен логикалық байланысы ажыраған архив жұмысының сапасы да төмендеді. Қоғамда азаматтардың әлеуметтік

сұраныстарын, мемлекеттік органдардың маңызды іс-шараларды орындауда қажетті сұраныстарын орындайтын мекемеге айналды. Архивтану және құжаттану бойынша ғылыми-зерттеу, ғылыми-әдістемелік жұмыстардың әлсіреуі, тіпті тоқтатылуы архивтердің жұмыс сапасының төмендеуінің бірден-бір себебі. Әрі архивистердің тәжірибе-сіне негізделген бірыңғай тақырыптық әдістемелік құралдардың жоқтығы да үлкен себеп [15, 55 б.].

Үшінші нәтиже, Қазақстан архивтерінде жас мамандар тапшы. Қазақстанда мемлекеттік грант есебінен жылда он-он бес архив маманы ғана даярланады. Грант мемлекеттік архивтердің сұранысын есепке алып, университетке маман даярлауға бөлінетін қаражат. Мемлекеттік архивтерде білікті мамандардың тапшылығы бүгінгі күні 15% құрайды. Респонденттердің басым бөлігі елімізде архивтерге көп көңіл бөлінбей келгенін басты кемшілік санайды. Қазақстан Республикасында архив ісін дамытудың 2001-2005 жылдарға арналған тұжырымдамасында осы саланың ұзақ мерзімді дамуының басым бағыттары белгіленген болатын. Басты мақсат – Ұлттық архив қорын осы заманғы талапқа жауап беретін ақпарат жүйесіне айналдыру. Ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау, іздеу және жеткізу процестері бір-бірімен логикалық байланысы бар күрделі жүйе. Оларды ақпараттық архивтік технологиялар көмегімен біртіндеп автоматтандыру арқылы біртұтас ақпарат кеңістігін құру көзделген еді. Осы мақсатты іске асыруда архив қызметкерлерінің жағдайын жақсарту және кәсіби мамандық беделін көтеруге басымдық берілді. Архивтерді және құжаттаманы басқару Комитеті жұмысының қайта жандануы, Республикалық мемлекеттік архив қызметкерлерінің біліктілігін арттыру орталығының ашылуы осы мақсаттың іске асуын қамтамасыз етеді деген үміт бар. Соңғы жылдары жас мамандар негізінен ҚР Президенті архивіне және Орталық архивтерге жұмысқа орналасқан. Мұны респонденттердің үштен біріне жуығы жастар екені растайды, яғни 20-34 жастағы архивистердің үлесі 31%, ал 55 жастан жоғары архивистер 15% көрсеткішті құрайды.

Архивтерде жас архивистер көбінде цифрландыру бөлімінде жұмысқа тартылады. Архивтік басқа жұмыстарға жас мамандар қызыға ма және оларды қандай жұмыс түрі тартымды етеді? Архивтерде компьютерлік технологиялар бірнеше дағдыларды қажет етеді. Осындай жағдайда архивист жұмысының диверсификациялануы, бірнеше міндеттерді қоса атқаруының ықпалына баға беріп көрейік. Респонденттердің пікірінше, бір жағынан, жұмыстың диверсификациялануы өзінді жан-жақты дамытуға көмектеседі. Өзге жұмыстардан тәжірибе жинақтап, жауапкершіліктен кетпей, оны орындай отырып, баға жетпес тәжірибе алуға болады. Техникалық және шығармашылық жұмысты ұштастырып, белгілі бір уақыт аралығында кәсіби архивист болып қалыптасуға мүмкіндік бар. Екінші пікір, әрине, ол жұмыс сапасына көп әсер етеді. Нақты істі соңына дейін жеткізбей, шала орындауға, сапасыз жұмыс нәтижесіне әкеледі. Алайда, мәселе әр нәрсені үйренуге қанша уақыт жұмсалатынында. Архивтің жұмысы жоспарлы, бір күнде бірнеше күннің тапсырмасын орындауға тура келеді. Соңғы жылдары орталық архивтерде жастар саны көбейіп келеді. Прагматикалық жастардың пікірінше, архивист өзіне жүктелген функционалдық қызметін орындағаны дұрыс. Сапалы жұмыс жасау үшін тиісті штат болуы тиіс. Архивтерде басымдық беріліп отырған құжаттарды цифрлау жұмысы бүгінгі күннің талабы. Алайда құжаттарды қабылдау, оларды сипаттау, сақталуын қамтамасыз ету және пайдалану жұмыстары да маңызды. Әсіресе, жыл сайын құжаттардың жай-күйіне қатысты, сақтау мәселесінде туындайтын мәселелерге баса көңіл бөлінуі тиіс. Респонденттердің 31% өзіне жүктелген міндетін орындаса, 69% негізгі жұмысымен қатар өзге бірнеше міндеттерді орындайды. Бірнеше міндеттер қатар орындалатын жұмыстың реті:

- өтінімдерді орындау – 31%
- құжаттарды цифрландыру – 22%
- құжаттарды ғылыми-техникалық өңдеу – 14%
- жаңа қор құрушымен жұмыс – 8%
- құжаттарды жариялау – 7%
- медиаға ақпарат беру – 4%
- зерттеулер жүргізу – 2%
- репрография - 1%
- көрсетілген жұмыстың бәрін орындаймын, себебі міндеттелгенмін – 1% және қалған бөлігі

қосымша жедел тапсырыстарды орындауға міндеттелген. Сонымен бірге барлық мемлекеттік архивтің архивистері алға тартатын өзекті мәселе жалақының аздығына келіп тіреледі. Респонденттердің тек 28% жалақы деңгейіне қанағаттанатынын, ал 77% қанағаттанбайтынын көрсеткен.

Төртінші нәтиже, архивистер цифрлық трансформациялану жағдайында жаңа өзгерістерге бейімделуге дайын. Архивтер қоғамның цифрлық трансформациялануы жағдайында жаңа өзгерістерге бейімделуі тиіс пе? Әлбетте. Қағаз құжаттарды электронды форматқа көшіру ғасырлық қалыптасқан дәстүрлі әдістемемен жүргізілмейтіні анық. Мәселе технологиялық методологияға келіп тіреледі.

Архивист үшін мол тәжірибе жинақтау үшін маңызды болса, технологиялық методологияны әзірлеу үшін де цифрлық дағдылар мен тәжірибе қажет. Осындай турбулентті жағдайдағы қазақ архивистері компьютерлік технологияға толық тәуелді болып қала бере ме, әлде керісінше технологиялық методология әзірлеуге дайын ба? Әрі бұл архив жұмысында қандай өзгерістер алып келуі мүмкін. Респонденттердің 95% архив жұмысын компьютерсіз елестете алмайтынын көрсеткен. Бүгінгі жетістіктерге қарамастан он жыл бұрын ғана пайдаланылған электронды тасығыштар, әсіресе, дискілер мен қазіргі тасымалдаушы арасындағы айырмашылық үлкен. Мемлекеттік органдарда бірыңғай электрондық құжат айналымы жүйесін енгізудің алғашқы кезеңінде электронды-цифрлық қолтанба қойылмаған электрондық құжаттар да кездеседі. Мұндай құжаттарды қағаз құжатқа шығарып номенклатураға сәйкес іске қойып жататын жайттар орын алған. Электрондық құжаттарды сақтауда архивистер, яғни дәстүрлі сақтау әдісін жақтаушылар мен IT мамандар бірігіп, бір шешімге келуге болады. Себебі құжаттарды жасау, сақтау, пайдаланудың технологиялық методикасын архивистен басқа маман шешіп бере алмайды. Архивтік бағдарламалық өнімдер адамның жұмысын жеңілдетуге бағытталуы тиіс. Мұны респонденттердің пікірі де растайды және архивистерге уақыт жағынан компьютердің ықпалы біртіндеп артатынын респонденттердің 94% мойындайды. Демек, ақпараттық технологиялардың оң ықпалын бағалайтын архивистердің жаңа өзгерістерге дайын екені анық.

Ақпараттық технологиялар архивистер мен зерттеушілердің жұмысын жеңілдетіп, оңтайландыратын құрал ретінде қаралады. Архивистердің басты міндеттерінің бірі құжаттарды сақтау. Заманауи ақпараттық технологиялардың дамуы жағдайында құжаттарды пайдалануды ұйымдастыруда қалыптасқан стереотипті өзгертіп, архив құжаттарына барынша қолжетімділікті жеңілдету қажет. Ең басымды бағыт бірыңғай ақпараттық ресурсты құру [9]. 2021 ж. күзде «Құжаттардың бірыңғай электронды архиві» ақпараттық жүйесі өнеркәсіптік пайдалануға берілді. Жоба архив жұмысының үш бағытын – құжаттармен толықтыру, олардың есебін жүргізу және сақтауды, сондай-ақ Ұлттық архив қоры құжаттарын пайдалануды автоматтандыруды көздейді. Төрт мақсатты іске асыру күтіледі: 1) құжаттарды ведомстволық архивтен мемлекеттік архивке өткізуде өзара әрекеттесу процестерін автоматтандыру және бірыңғай мәліметтер базасын құру; 2) архив ісі саласында мемлекеттік қызмет көрсету процестерін автоматтандыру; 3) мемлекеттік органдар мен мемлекеттік архивтердің жұмыс тиімділігін арттыру; 4) цифрлық тасығыштардағы құжаттардың сақталуын қамтамасыз ету. Тоғыз модульден тұратын ««Құжаттардың бірыңғай электронды архиві»» ақпараттық жүйесіне барлығы 1574 мемлекеттік ұйым, оның ішінде 223 мемлекеттік архивтер, қосылған. «Облачный документооборот» ақпараттық жүйесімен интеграциялау жұмысы жүргізіліп жатыр. Демек, осы жағдайдың барлығы архивистердің цифрлық трансформациялану жағдайында жаңа өзгерістерге бейімделуі тиіс екенін көрсетеді.

Қорытынды. Бұл зерттеу Қазақстанда мемлекеттік архивтердің даму тенденциясына шолу жасау негізінде компьютерлік технологиялардың архивистердің жұмысына оң ықпалын қарастыратын еңбектерді толықтырады. Осы зерттеудің тұжырымдарын талқылаудан бұрын мына нәрсені ескерткен жөн. Осы сапалық зерттеуге отандық архивистердің жалпы санының төрттен бір бөлігі ғана тартылды, сол себепті нәтижелерді интерпретациялауда сақтық таныту қажет. Алынған нәтижелер респонденттердің өздері берген мәліметтерге негізделеді. Әрі компьютерлік технологиялардың архивистердің жұмысына, санасына ықпалының шынайы өзгерістерін байқау, зерттеу ұзақ мерзімде жүргізілгені пайдалы болар еді. Қазақстанда ұлттық архивтанудың дамуының қарқыны жаңа теориялық көзқарастар мен пайымды тұжырымдар жасау үшін әлі де жетіле түсуі қажет. Дегенмен де шектеулерге қарамастан бірқатар маңызды түйіндер жасауға болады. Біріншіден, Қазақстанда архив саласына мемлекеттік қолдаудың есебінен келешекте арнайы архивтік білімі бар архивистер саны көбейеді. Электрондық құжаттармен жұмыс аясының кеңеюі, әсіресе, құжаттарды жасау, сақтау және пайдаланудың технологиялық методикасын архивист мамандар ғана әзірлейтіні анық. Екіншіден, Қазақстанның Болон процесіне қатысуы аясында архив мамандарын даярлаудың үш сатылы жүйесі жолға қойылды. Мемлекеттік архивтердің ғылыми жұмысын жандандыру, академиялық қызметін көтеру ғылыми дәрежесі бар архивистердің архивтерге тартылуы оң болары анық. Үшіншіден, осы зерттеуге қатысқан архивистер жалақының аздығын алға тартты. «Архив - 2025» бағдарламасы аясында алдағы төрт жылда жалақы жыл сайын жиырма пайызға көтеріліп отыратыны бекітілді. Сонымен бірге Архив комитетінің құрылуы көзделген архив саясатын нәтижелі жүзеге асыруға ықпал етуі әбден мүмкін. Төртіншіден, архивистердің компьютерлік технологиялардың архив жұмысына оң ықпалын көрсетуі жауапты архив басшылары мен басқару органы бірлесіп технологиялық методиканы әзірлеуде қалай және қандай бағытта зерттеулер жүргізуге болатынын еске салатындай. Бұл өз кезегінде жақын болашақта технологиялық методология ұстанған архив жұмысы мен ғылымды ұштастыратын жаңа буын қалыптастыруы әбден мүмкін. Архивтер зерттеулер жүргізетін орталыққа, архивтік тәжірибе

алмасу алаңына айналуы да әбден мүмкін. Бүгінгі архив жұмысын цифрлық трансформациялау осы міндеттерді де шешуге және отандық архивистердің жаңа келбетін қалыптастыруға бағытталған.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Vernon J.A. *Technology's Effect on the Role of the Archivist. Provenance, Journal of the Society of Georgia Archivists*, 1985. Vol. 3, No 1, 1-12.
2. Cox R. *Closing an Era: Historical Perspectives on Modern Archives and Records Management*. Westport: Greenwood Press, 2000. -252 p.
3. Magier D., Posokhov S. *Crossing the Rubicon in archival sciences. Redefining the scope of state archivists in the 21st century Poland (with Ukrainian reflection). Historia I Swiat*, 11, 291–309. <https://doi.org/10.34739/his.2022.11.17>
4. Titia van der Werf, Bram van der Werf. *Will archivists use AI to enhance or to dumb down our societal memory? AI & Society* <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01359-x6> <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-021-01359-x>
5. Yaco S., Hardy B.B. *Historians, archivists, and social activism: benefits and costs. Arch Sci* 13, 253–272 (2013). <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9187-0>
6. Сариева Р., Абдулина А. *Очерки по истории архивного дела в Казахстане (1918-1945)*. – Алматы: Арыс, 2006. -324 б.
7. Seksenbayeva G., Makanbaev, T. *Archival Management in Kazakhstan: Yesterday and Today. Journal of Archival Organization*, DOI: 10.1080/15332748.2021.1992207
8. Аққали А.Қ. *Қазақстандағы мұрағат құрылысының тарихы (1918-1991 жж.) Тарих ғыл.докт.ғыл.дәр.алу үшін дайын дис. Атырау, 2010. -296 б.*
9. Абилова Т.Е. *О роли и статусе архивистов в условиях развития информационных технологий. [Электронды ресурс].* <http://iiat.kazrena.kz/?p=518> (қаралған күні: 04.03.2022)
10. Manarbek, G., Zhakupova, G., Kaliyeva, A., & Huang H. *The university-industry cooperation: The role of employers in quality assurance of Education*, https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2020/19/e3sconf_btsets2020_09010/e3sconf_btsets2020_09010.html
11. Сарсенова Г.С. *Состояние и перспективы архива научно-технической документации Казахстана как составляющей источниковой базы по его истории. Научно-технические документы в современном информационном пространстве: Сб. докладов и выступлений на Пятом историко-архивном форуме "Память о прошлом - 2016", Самара, 22–25 марта 2016 года. Отв.ред. О. Н. Солдатова. – Самара: ООО "Научно-технический центр", С. 25-34.*
12. Yskak A., Zhumatay G. *The Impact of Digital Technologies on Kazakh archivists in the Age of Globalization. Historia I Swiat* 11, 311-327. <https://doi.org/10.34739/his.2022.11.18>
13. *Архивы и архивисты Казахстана. XX и XXI вв. Сб. документов и материалов* Сост.: Р. М. Абдуали, Ж. Т. Байкаш и др. – Алматы, 2015. -163 с.
14. *Аналитический обзор о развитии архивного дела в Республике Казахстан в 1999–2010 гг. [Электронды ресурс].* <https://archives.gov.ru/documents/methodics/review-archival-delosng/kazakhstan.shtml>. (қаралған күні: 01.03.2022).
15. Сариева Р., Мустафина А. *Очерки по истории архивного дела в Казахстане (1991-1997)*. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. -377 б.

References

1. Vernon J.A. *Technology's Effect on the Role of the Archivist. Provenance, Journal of the Society of Georgia Archivists*, 1985. Vol. 3, No 1, 1-12.
2. Cox R. *Closing an Era: Historical Perspectives on Modern Archives and Records Management*. Westport: Greenwood Press, 2000. -252 p.
3. Magier D., Posokhov S. *Crossing the Rubicon in archival sciences. Redefining the scope of state archivists in the 21st century Poland (with Ukrainian reflection). Historia I Swiat*, 11, 291–309. <https://doi.org/10.34739/his.2022.11.17>
4. Titia van der Werf, Bram van der Werf. *Will archivists use AI to enhance or to dumb down our societal memory? AI & Society* <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01359-x6> <https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-021-01359-x>
5. Yaco S., Hardy B.B. *Historians, archivists, and social activism: benefits and costs. Arch Sci* 13, 253–272. <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9187-0>
6. Sariyeva R., Abdulina A. *Ocherki po istorii arhivnogo dela v Kazahstane (1918-1945)*. [Essays on the history of archives in Kazakhstan (1918-1945)]. – Almaty: Arys, 2006. -324 p. [In Russian]

7. Seksenbayeva G., Makanbaev T. *Archival Management in Kazakhstan: Yesterday and Today*. *Journal of Archival Organization*, DOI: 10.1080/15332748.2021.1992207
8. Akkali A.K. *Istorija arhivnogo stroitel'stva v Kazahstane (1918-1991)* [History of archive construction in Kazakhstan (1918-1991)]. Dissertation. Atyrau, 2010. -296 p. [In Kazakh]
9. Abilova T. E. *O roli i statuse arhivistov v uslovijah razvitija infomacionnyh tehnologij* [On the role and status of archivists in the context of the development of information technologies]. <http://iiat.kazrena.kz/?p=518> Accessed March 4, 2022 [In Russian]
10. Manarbek G., Zhakupova G., Kaliyeva A., & Huang H. *The university-industry cooperation: The role of employers in quality assurance of Education*, https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2020/19/e3sconf_btse2020_09010/e3sconf_btse2020_09010.html
11. Sarsenova G.S. *Sostojanie i perspektivy arhiva nauchno-tehnicheskoy dokumentacii Kazahstana kak sostavljajushhej istochnikovoj bazy po ego istorii*. *Nauchno-tehnicheskie dokumenty v sovremennom informacionnom prostranstve* [Status and prospects of the archive of scientific and technical documentation of Kazakhstan as a component of the source base for its history. Scientific and technical documents in the modern information space]. In *Collection of reports and speeches at the Fifth Historical and Archival Forum "Memory of the Past – 2016"*, Samara, March 22-25, 2016. Ed. by O.N. Soldatova. - Samara: Scientific and Technical Center LLC. P. 25-34 [In Russian]
12. Yskak A., Zhumatay G. *The Impact of Digital Technologies on Kazakh archivists in the Age of Globalization*. *Historia I Świat* 11, 311-327. <https://doi.org/10.34739/his.2022.11.18>
13. *Arhivy i arhivisty Kazahstana. 20-21 veka. Sb. Dokumentov i mat-lov* [Archives and archivists of Kazakhstan. XX and XXI centuries Collection of Documents and materials]. Compiled by R.M. Abduali, Zh. T. Bajkash. – Almaty, 2015. -163 p. [In Russian]
14. *Analiticheskij obzor o razvitii arhivnogo dela v Respublike Kazahstan v 1999-2010 gg.* [Analytical review of the development of archives in the Republic of Kazakhstan in 1999-2010], <https://archives.gov.ru/documents/methodics/review-archival-delo-sng/kazahstan.shtml>. Accessed March 1, 2022. [In Russian]
15. Sariyeva R., Mustafina A. *Ocherki po istorii arhivnogo dela v Kazahstane (1991-1997)* [Essays on the history of archives in Kazakhstan (1991-1997)]. - Almaty: Kazakh University, 2019. -377 p. [In Russian]